

Емил Трайчев

Н. Н. ГЛУБОКОВСКИ И НЕГОВОТО

ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ БИБЛЕЙСКАТА МИСЪЛ У НАС

Abstract: Emil Traytchev Stoyanov, *Prof. N.N. Glubokovsky and His Influence on the Biblical Studies in Bulgaria*

The influence of N. N. Glubokovsky's work on New Testament studies in Bulgaria is evident both historically and currently. In the past, scholars such as Prof. H. Giaurov, Associate Prof. Archimandrite Sergius (Yazadzhiev), and Prof. Ivan Dimitrov were significantly impacted by his contributions. Today, this influence continues with scholars like Prof. Emil Traychev, Head Assist. Pavel Subev, Father Theodore Stoychev, and others. Notably, at the end of his life, Prof. Glubokovsky recognized Prof. Hristo N. Giaurov as „the best and most prolific Bulgarian New Testament scholar of the 20th century.“ In this paper, I will provide a few examples illustrating Glubokovsky's impact on two main areas of New Testament academic study: 1) New Testament Introduction and 2) New Testament Interpretation.

Keywords: *New Testament Studies, Biblical Studies, Orthodox Church, Orthodox Theology, Biblical Exegesis*

На опелото на проф. Н. Н. Глубоковски, състояло се при изключителна обстановка (в първата неделя на Великия Пост, когато Църквата празнува Тържеството на Православието) на 21 март 1937 г. в катедралния храм на Софийската света митрополия – „Св. Неделя“, митрополит Стефан нарича професор Н. Н. Глубоковски „велик екзегет..., любящ и верен син на Църквата, могъщ стълб на Православието“. Както точно го характеризира един изследовател години по-късно, проф. Глубоковски „щастливо съчетал в себе широтата на богословските, филологичните, историческите и църковно-обществените интереси с дълбочината на прониква-

нето в предмета на изследване, при съсредоточено внимание към наличната по него литература”¹.

В академическото богословско образование Николай Никанорович поставя изучаването на Свещ. Писание начело на цялото богословие, считайки го за „творчески източник и обединяващ център” на всички богословски дисциплини. Без този център всички клонове на богословието остават разединени и не възприемат съзиждащия библейски дух. Според Глубоковски трябва да се промени целият порядък на научно-академичната система и в основата ѝ да се постави изучаването на Свещ. Писание. Едва тогава богословието ще съгради и развие по достоен начин своето свещено име, утвърждавайки се на непоклатимата основа на откровените паметници на боговедението².

Тези размисли на великия новозаветник предвещават проблемите, вълнуващи съвременните библеисти, а именно, за мястото и ролята на новозаветното богословие в съвременната православна богословска мисъл. Един съществен аспект на проблема е, че в рамките на православното богословие, систематичното записване/документиране на отделно, исторически доказано, „библейско богословие” се свежда до утвърденото разбиране за изключителността на „догматическото” богословие, което от основаването и организирането на съвременните богословски факултети и осигуряването изобщо на православното богословско образование, е монополизирало изразността, формулировката и документирането на „богословието” на Църквата. Ето защо едно от най-големите предизвикателства за православното богословие днес е възможността за креативно използване на научните методи на съвременната новозаветна наука, като същевременно остава вярно на богатото светоотеческо херменевтично предание и църковно тълкуване на Новия Завет. Изключителен пример в древност е богословието на св. Йоан Златоуст, св. Василий Велики,

¹ Глубоковский Н. Н. – В: Мень, А. Библиологический словарь (www.krotov.org/spravki/AM4.html).

² Срв. Глубоковский, Н. Н. Священное Писание в духовных академиях на рубеже двух столетий. – Церковный вестник, № 50 – 51, 1909, с. 1583.

св. Кирил Александрийски и др., а в сферата на академичното богословие – безспорно творчеството на новозаветния библиист Н. Н. Глубоковски. Както отбелязва архимандрит Яннуарий (Ивлиев), професор в Санкт-Петербургската Духовна Академия (където от 1891 до 1919 г. преподава проф. Глубоковски), „основната цел на научните трудове и преподавателската дейност на учения била създаването на систематическо библейско богословие”³. В студията „Живата традиция в творчеството на заслужилия проф. д-р Н. Н. Глубоковски”, проф. протопрезв. д-р Н. Шиваров, доайен на библистиката у нас, пише, че „в изследванията на бележития екзегет се засягат въпроси и проблеми, които по-късно също са в центъра на научното внимание, третиращи от него въз основа на утвърдени херменевтични принципи и правила, за да даде богат принос, валиден често и понастоящем”⁴.

Влиянието на творчеството на Н. Н. Глубоковски върху новозаветната библистика у нас може да се констатира както в миналото (трудовете на проф. Хр. Гяуров, доцент архимандрит Сергей (Язаджиев), проф. Иван Димитров), така и понастоящем (проф. Емил Трайчев, гл. ас. д-р о. Павел Събев, о. Теодор Стойчев и др.). Показателен в това отношение е фактът, че в края на дните си проф. Глубоковски оставил „вече изграден най-добрия и най-плодовития новозаветен български учен на 20 век в лицето на проф. Христо Н. Гяуров”⁵. Тук ще се постареем да приведем само няколко примера, илюстриращи влиянието на Глубоковски в две основни области на академичното изучаване на Новия Завет: 1) областта на новозаветната исагогика и 2) тази на новозаветното тълкуване.

³ Ианнуарий (Ивлиев), архим. Вклад Санкт-Петербургской духовной академии в русскую библиистику. Богословские труды. Юбилейный сборник, посвященный 175-летию Ленинградской духовной академии. М., 1986, 192 – 198.

⁴ Шиваров, протопр. Н. Живата традиция в творчеството на Н. Н. Глубоковски. – В: Сб. В памет на проф. Николай Никанорович Глубоковски (1863 – 1937): Доклади от Международна научна конференция, (София, 20 март 2007 г.). С., 2008, с. 80.

⁵ Димитров, Ив. Проф. Н. Н. Глубоковски и новозаветното богословие в България. – ДК, № 4, 2000, с. 7.

1) В областта на новозаветната исагогика

Както изтъква именитият български старозаветник о. проф. Шиваров, „за неговата (на проф. Глубоковски – б.а.) методология може да се посвети голям монографски труд”⁶.

Относно авторството на Посланието до евреите същият, при всещайки думите на Глубоковски, че „лица с апостолско достойнство са поднасяли не своето учение, но едничката и живо божествено-спасителна Христова истина”, продължава мисълта на проф. Николай Никанорович, „че верните апостолски ученици са могли да предложат с някои доизяснения точно тази истина, устно проповядвана и писмено предадена от ап. Павел, която не засяга в никакъв случай същината на апостолското учение”⁷.

Свещеник Павел Събев, понастоящем гл. асистент по Нов Завет в Православния богословски факултет на ВТУ, който написа дисертация върху Посланието до евреите, в общи линии се придържа към позицията на Глубоковски по отношение авторството на посланието⁸.

Във връзка с труда на Глубоковски, „Благовестие християнскої свободы в послании святого апостола Павла к Галатам”, С., 1935, проектиран от учения в края на академичната му кариера като първа част от една християнска трилогия (благовестие за християнската свобода – Посланието до галатяни; благовестие за християнската светост – Посланието до евреите; и благовестие за християнската слава – книга Откровение), завеждащият понастоящем катедрата по Библиестика в Санкт-Петербургската Духовна Академия протопрезв. Дмитрий Юревич отбелязва, че „В основополагащи моменти Николай Никанорович изпреварил развитието на новозаветната наука в даденото направление (в частност – с оглед определянето на адресатите на Посланието до галатяни – б.а., той поддържал северно-галатийската теория⁹, с която се съ-

⁶ Шиваров. Цит. съч., с. 81.

⁷ Пак там, с. 83.

⁸ Събев, П. В тези последни дни... Велико Търново, 2013, 57 – 69.

⁹ Тоест, че адресатите на посланието произхождат от северна (етническа) Галатия (примерите и аргументите на Глубоковски, с. 16 и сл.).

гласяват сега много солидни изследователи¹⁰⁾¹¹⁾.

Свещеник Теодор Стойчев, който написа дисертация на тема „Значението на Кръста Христов в Посланието на св. апостол Павел до галатяни” (С., 2009) не взема страна по този въпрос, въпреки че споменава мнението на водещия британски новозаветник проф. James Dunn¹²⁾ (твърде близко до разсъжденията на Глубоковски в посоченото изследване), според който „правилният избор ще ни помогне по-точно да определим доколко богословието на апостола, отразено в разглежданото от нас послание, е зряло и установено. Дали той изхожда от една добре вече оформена система, или сам той твори богословие”¹³⁾. Самият о. Теодор отбелязва, че: „В случая за нас тези не твърде отдалечени едни от други дати не променят общата идея на посланието”¹⁴⁾, т.е. дали посланието е написано преди Апостолския събор или след него¹⁵⁾. Въобще авторът се придържа по-скоро към мнението на Frank Matera¹⁶⁾, че „решаването на този въпрос е по-важно за Павловата хронология, отколкото за самата екзегетика”¹⁷⁾.

Заключението на о. Теодор, че „опонентите в Галатия са юдеохристияни”, които „настоявали вярвящите в Христос да спазват и Закона, което според тях е необходимо условие за спасение”¹⁸⁾, намира солидна подкрепа в аргументите на Глубоковски, че като повод за

¹⁰⁾ Fitzmyer, J. The Letter to the Galatians. – In: Brown, R. E., Fitzmyer, J. A., Murphy, R. E. (eds.). (The New Jerome Biblical Commentary. NY, 1990, p. 781); Brown, R. An Introduction to the New Testament. NY, 1997, pp. 468, 474 – 476.

¹¹⁾ Юревич, Д. Богословский анализ труда проф. Н. Н. Глубоковского ‘Благовестие христианской свободы в послании святого апостола Павла к Галатам’ (София, 1935) (<http://otechnik.narod.ru/pisanie19.htm>).

¹²⁾ Съч. The Theology of Paul’s Letter to the Galatians. Cambridge, 1998, p. 13.

¹³⁾ Стойчев, Т. Значението на Кръста Христов в Посланието на св. апостол Павел до галатяни. С., 2009, с. 140.

¹⁴⁾ Пак там.

¹⁵⁾ Хр. Гяуров поддържа тезата, че посланието е написано в нач. на 55 г. през време на 3-то благовестническо пътешествие на св. апостол Павел. Вж.: (Живот и дейност на св. ап. Павла. С., 1946, с. 30. Срв. Димитров, Ив. Разпространението на Христовото благовестие. С., 2003, 140 – 141.

¹⁶⁾ Matera, F. Galatians. Minnesota, 1992, p. 20.

¹⁷⁾ Стойчев. Цит. съч., с. 139.

¹⁸⁾ Пак там, с. 160.

написването на посланието послужили историческите обстоятелства, свързани с появата в галатийските общини на юдействащи агитатори, които отхвърляли проповядвания по-рано от св. ап. Павел път на християнско спасение извън рамките на старозаветния закон. „Създалото се в Галатия положение било крайно важно в чисто догматически смисъл, и апостолът бил длъжен да побърза със своето отрезвяващо решение по всички изострени въпроси”, отбелязва Губоковски¹⁹. Но в труда на о. Теодор мнението на Губоковски не е споменато.

Съчинението на Иван Димитров, „Разпространението на Христовото благовестие” (С., 2003), без съмнение звучи в тоналността на „проф. Христо Н. Гяуров (труда „Живот и дейност на св. ап. Павла”), който дори е декан по време на смъртта на своя велик учител”²⁰, проф. Губоковски, и допълва красивата палитра, създадена от този майстор на словото.

През 1932 г. проф. Губоковски публикува трактата „Евангелия и их благовестие о Христе – Спасителе и его искупителном деле”. Страници 32 – 82 от този труд са посветени на един изключително дискуссионен и труден въпрос в сферата на новозаветната библеистика, а именно „Синоптическият въпрос и опитите за неговото решаване”. Както е известно, днес синоптическият въпрос се е превърнал в краеъгълен камък на историко-критическите научни изследвания на евангелията²¹. Изследванията са преминали вече няколко фази на развитие, натрупала се е огромна литература. В тази връзка публикуваната през 2001 г. у нас монография със заглавие – „Нов прочит на студията на проф. Н. Н. Губоковски ‘Синоптическият въпрос и опитите за неговото решаване’”, не само отговоря на нуждата от подобни изследвания, но и в духа

¹⁹ Губоковски, Н. Н. Благовестие христианской свободы в послании святого апостола Павла к Галатам. С., 1935, с. 64.

²⁰ Димитров, Ив. Цит. съч., с. 7.

²¹ Преглед върху историята на синоптическата критика може да се намери в Guthrie, D. *New Testament Introduction*. Downers Grove, 1970³, 123 – 132; Kuemmel, W. G. *Introduction to the New Testament*. London, 1966, 37 – 42; Marxsen, W. *Introduction to the New Testament*. Philadelphia, 1968, 113 – 119; Thiessen, H. C. *Introduction to the New Testament*. Grand Rapids, 1943, 101 – 121.

на работата на Глубоковски се старее да насочи вниманието към древната църковна традиция и да покаже, че нищо по същество не може сериозно да ѝ противоречи.

2) В областта на новозаветното тълкуване

Влиянието на творчеството на Глубоковски се чувства както в трудовете на по-ранната генерация новозаветни библеисти, така и в съчиненията на съвременните. Така например, в разработката на проф. Христо Гяуров, озаглавена „Предговорът на Евангелието от св. ап. Иоана” (ГСУ БФ, Т. 16, 1938 – 39), авторът се позовава на труда на Глубоковски „Бог-Слово. Экзегетический эскиз ‘пролога’ Иоаннова Евангелия (1:1–18)”²² на 22 места, като много от тях са дословни цитати. Интересно е, че при разрешаването на един труден за новозаветната библеистика въпрос, именно – определянето на точния смисъл на ст. 11 („дойде у Своите Си, и Своите Го не приеха – ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι’ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω), Гяуров намира между ст. 10 („в света беше, и светът чрез Него стана, но светът Го не позна”) и ст. 11 определена градация (общото – дейността на Словото между целия човешки род, към частното – идването Му в едно определено време на земята, за да възвести спасението и изкуплението на целия човешки род), като смята, в съгласие с протестантския библеист Вилхелм де Вете²³, че ударението пада не върху думите „у Своите”, а върху глагола „дойде”. Тук той означава, пише Гяуров, „идването на Словото на земята в лицето на Исуса Христа, за да просвети

²² Преводът на този труд на български е поместен в настоящето издание.

²³ Следва да се има предвид, че през 1813 г. Вилхелм де Вете публикува труда „Библейска догматика на Стария и Новия Завет”, където в рамките на синтеза между вярата и чувствата се достига до едно „родово/общо развитие” на религията от хебраизъм чрез юдаизма до християнството. Това означава разрушаване на органичното единство между Стария и Новия Завет и новозаветното богословие започва да се разбира като явление в рамките на „историята на религиите”. Всичко локално и временно, всичко индивидуално и специфично, трябва да се отстрани, за да се достигне до това, което е вечно, всеобщо и постоянно (Hasel, G. F. *New Testament Theology. Basic Issues in the Current Debate*. Grand Rapids, 1982, p. 29).

непосредствено и да спаси всички човеци по земята. Свои са на Бога, на Словото, не само юдеите, а всички човеци, защото всички те са създадени чрез Него, за всички тях То се грижи и промисля. Но Своите на Словото, между които То дошло на земята, не Го приели²⁴. От друга страна Глубоковски – в труда „Бог-Слово” – под „свои” разбира юдейския народ. „ εἰς τὰ ἴδια ἦλθε (1:11), т.е., разбира се, δῶματα, в Своите чертози, където било, така да се каже, земното жилище на Божията слава. Това, без съмнение, е Израил, избран за собственост от цялата Господня земя (Иzx. 19:5; Втор. 7:6; Пс. 36:4), за разлика от езичниците, които били „чужди и пришълци”, били „отстранени от израилското общество, чужди към заветите на обещанието, лишени от надежда и безбожници в света” (Еф. 2:19, 12). Аористът ἦλθε отбелязва особена завършена поява на Божественото Слово в еврейския народ през разните епохи на неговото дълговременно съществуване, многократността и многообразието на Синовното говорене чрез пророците (Евр. 1:1), и последния звук на това говорене – Неговото телесно пришествие²⁵.

Трябва да се отбележи, че това мнение на Глубоковски намира потвърждение и развитие в съчинението на православния новозаветник проф. Χρήστος Βούλαρης – „Το ἱστορικόν καὶ θεολογικόν υπόβαθρον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου” (ΔΒΜ, № 4, 1976). В него авторът отбелязва, че „в предговора на Йоановото евангелие и дори в ст. 1:10–11 се подчертава, че въплътилото се Слово ‘в света беше, и светът чрез Него стана, но светът Го не позна. Дойде у Своите Си, и Своите Го не приеха’. На пръв поглед ст. 11 представлява по същество повторение на ст. 10б, когато се повдига въпросът за точния смисъл на ст. 11 и дори на изразите ‘τὰ ἴδια (Своите)’ и ‘οἱ ἴδιοι (Своите)’. Ако чрез тях се разбира светът, сътворен чрез Словото, тогава ст. 11 се оказва идентичен на предшествация, като тук имаме работа с обикновен библейски паралелизъм. Въпреки

²⁴ Гяуров, Хр. Предговорът на Евангелието от св. ап. Иоана. – ГСУ БФ, Т. 16, 1938 – 39, с. 71.

²⁵ Глубоковский, Н. Н. Бог-Слово. Экзегетический эскиз „пролога” Иоаннова Евангелия (1:1–18). – Православная мысль, № 1, 1928, с. 105.

това, промяната на израза τὰ ἴδια с οἱ ἴδιοι показва, че писателят има тук предвид конкретна категория хора, намиращи се в специфична връзка със Словото в историята на изкуплението, а като такива се разбират само юдеите (Израил). Следователно, ст. 11 изразява една изключителна тема в предговора, развита след това от св. евангелист Йоан по специфичен начин според характерния за него зрителен ъгъл. Така Словото идва в света като негов спасител, но за да постигне обективната Си цел се въплъщава в конкретна страна (τὰ ἴδια) и сред конкретен народ (οἱ ἴδιοι), на Израил, като Негов собствен народ, който обаче 'не Го приема'. По същия начин, въпросът за връзката между Израил и света, който оттук насетне представлява една от най-главните теми на евангелието, се поставя още отначало, в предговора. В него (евангелието) никога не се споменава за някакво обръщане на Христос (и по-нататък на Църквата) към езическия свят, след отхвърлянето на проповедта за спасението от Израил. Точно обратното, както мисията на Христос, така и разделението поради Него между хората, получават място вътре в юдейските рамки. Така, докато в 1:11 'οἱ ἴδιοι' отхвърлят Христос, в 13:1 Христос се представя като имащ 'Свои' сред Неговия народ. Различаването между хората не се гради вече върху старата основа, като различаване между народи, т.е. юдеи и езичници, а върху нова такава, установена чрез вярата и приемането или отхвърлянето на Иисус Христос като Спасител. Това е различаване между вярващи и невярващи, вътре в юдейския народ, който символизира целия човешки род. Оттук, всичко, което се говори в евангелието за юдеите, се казва също и за света. Така, като цар на Израил (1:49; срв. 12:13) и цар на юдеите (18:33, 39; 19:3; 19:21) Христос е едновременно и Спасител на света (4:42; срв. 1:29 и сл.)²⁶.

Друг пример е свързан с монументалното библейско-богословското изследване на Глубоковски – „Благовестие св. апостола Павла по его произхождению и существу” (СПб., 1897). Идеите, комулирани в този величествен труд, откриват нови изсле-

²⁶ Βούλαρης, Χ. Το ιστορικό και θεολογικό υπόβαθρον του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου. – ΔΒΜ, № 4, 1976, 53 – 54.

дователски хоризонти за следващите генерации библеисти у нас. В съчинението „Господь Иисус Христос – Единственный Глава Церкви” (София, 1965), доцент архимандрит Сергей (Язаджиев) с изключителна проникновеност разгръща мислите на Глубоковски, който в своя анализ на Посланията на св. апостол Павел до ефесяни и колосяни пише, че те са „взаимно сходни в най-главните идейни елементи, но комбинацията им далеч не е еднаква. Пред ефесяни се разкрива разбиране за Църквата в нейното отношение към Христос, в качеството на именно Христова; в колосяни същото се показва в друг ред, където най-напред се рисува Христос от гледището на Неговото влияние върху живота и устройството на Църквата. Христологическата еклезиология се сменя с еклезиологическата христология, което е и напълно естествено – отначало да се опише обсъжданата институция, а след това да се характеризира нейният най-главен фактор”²⁷.

* * *

В заключение на тези кратки констатации може да се каже, че влиянието на творчеството на проф. Н. Н. Глубоковски подчертано намира място във всички етапи в развитието на новозаветното богословие у нас. Глубоковски посвещава всички свои сили и опит за изграждането на образцова висша духовна школа в България. От една страна той непосредствено участва в подбора и подготовката на преподавателския състав и организацията на учебната работа в Богословския факултет. Заложените от Глубоковски принципи трайно се вграждат в традицията на Факултета. Можем да кажем, че всички бивши негови ученици с особено благоговение и топлина пазят паметта за своя духовен наставник и си спомнят за него с чувство на сърдечна благодарност. По поръка на Факултетния съвет на Богословския факултет Глубоковски пише доклади във връзка с хабилитирането и процедурите на професорите биб-

²⁷ Глубоковский, Н. Н. Благовестие св. апостола Павла по его происхождению и содержанию (Экзегетико-догматические очерки). – ГСУ БФ, Т. 11, 1933 – 34, 20 – 21.

леисти Иван Марковски, Христо Гяуров и много други²⁸. От друга страна, тематичното разнообразие в изследователския поглед на Глубоковски дава основата и представлява непресъхващ извор на вдъхновение и творчество за сетните поколения библеисти и изобщо православни богослови. Тази палитра от неизчерпаеми по своя размах и хоризонт идеи и днес има катализиращ характер и продължава да оказва съществено влияние върху развитието и очертаването на нови перспективи в новозаветното богословие у нас.

²⁸ Цанков, Ст. Богословският факултет у нас (1923 – 1933). – ГСУ БФ, Т. 11, 1933 – 34, с. 38; вж. също така Димитров. Цит. съч., с. 8.